

İnsan öldü, yaşasın insan

Demet Parlar: Gazete Karınca Yazarı

“Yeryüzü insana değil, insan yeryüzüne aittir.”^[1]

İnsanın sebep olduğu iklim ve göç gibi büyük krizlerin çözümü insan olmayanları kapsayacak bir şekilde genişletilmiş bir etikle, var olan insan tasarımının değişimiyle mümkün olabilir mi?

Hümanist ve insan merkezli bakışın geride bırakılması ya da en azından enine boyuna tartışılması, eleştirilmesi gereken, insan olmayan canlılar kadar cansız varlıkları da dikkate alan yeni bir etik anlayışın, yeni ortak yaşam ağlarının oluşturulması gereken bir çağın eşliğinde ilginç ve büyük değişimlerin beklendiği bir zamanda yaşıyoruz.

Yaşadığımız çağın farklı bağlamlarda olumlu olumsuz bir çok tanımı yapılsa da insanın krizde olduğu bu çağa sanki en çok “insan sonrası”/ “posthuman” tanımı yaklaşıyor. Aslında “insan sonrası” kavramı hümanizmde tanımlanan haliyle insanlığın, düşünce, yorumlama ve nesnellik süreçlerindeki merkezi konumundan aşağıya edildiği, insana dair kabullerin sorgulanmaya başladığı bir potansiyel teorik alanı niteliyor.^[2] Aydınlanma’nın etkisiyle her şeyin evrensel ölçüğü olarak aklı gören hümanizm ve monoteist dinlerin etkisiyle tüm canlı türleri içinde insanı hiyerarşik olarak tepe noktaya koyan insan merkezli, insan kayırmalı dünya anlayışının, zihin-beden, özne-nesne gibi ikiliklerle temellenen kartezyen düşünce alışkanlığının değişmesi çok zor gibi görünse de özellikle son 20 yıldır yaşadıklarımız bu değişimi artık zorunlu kılıyor.

İklim krizi, mülteci krizi, açlık, terör, doğal kaynakların dünyanın artan nüfusunun ihtiyaçlarını giderek artan bir hızda karşılayamaz hale gelmesi gibi küresel sorunlar 2000 yıllık insan merkezli, 300 yıllık hümanist ve kartezyen zihniyetin değişmesinin gerekliliklerini açık ve acı bir şekilde ortaya seriyor;

Artık yalnızca medya haberleri olarak değil doğrudan yaşadığımız iklim olayları, doğanın betonlaşması, sokakta dilenen mülteci çocuklar, aç insanlar gibi canımızı yakan meseleler üzerine düşünürken temelde yalnız doğayı ve insan dışı canlıları değil, kültürel, biyolojik ve fiziksel olarak bize benzemeyen insanları da ötekileştiren zihniyetin bu sorunlarla ilişkisini gözden kaçırabiliyoruz. Oysa evrendeki mini minnacık yeriyse bize yaşam olanaklarını cömertçe sunan gezegenimizde bu cömertliği tüm canlı ve cansız varlıklarla birlikte huzurla yaşamak ve gelecek nesillere dünyamızı yaşanabilir bir dünya olarak bırakmak istiyorsak en azından bu halimizi ve yerleşik zihniyet yapımızı sorgulamalıyız.

Elbette bu sorgulamayı Spinoza ve Nietzsche başta olmak üzere filozoflar çok önceden yapmaya başlamışlar. Nietzsche hiyerarşik insan merkezci yaklaşımları reddeder ve kendi felsefesini, insanın iki bin yıllık doğa karşıtlığına ve saygısızlığına karşı bir saldırı, büyük kirlenmeye karşı bir öfke olarak tanımlarken Spinoza etik yaşamı, kendimizi varlığın bütünselliğinin ayrılmaz parçaları olarak görmek olarak tanımlar. 70’lerden günümüze dek Fransız düşünürler tarafından geliştirilen, Deleuze’ün antihümanistik bakışına, Nietzsche’ye ve Spinozacı monistik ontolojiye dayanan materyalist yaklaşımlar eleştirel bir insan sonrası (posthuman) teori ve etiğinin imkanlarının araştırılmasının esinlendiricileri olmuş durumda.

Deleuze ve Foucault'un öğrencisi olan ve kendisini bir posthümanist, geliştirdiği kuramı "eleştirel insan sonrası" olarak tanımlayan İtalyan filozof Rosi Braidotti insan sonrası öznenin, Batı düşünce geleneğinin dayandığı aşkınlık/içkinlik, bilinç/beden, özne/nesne gibi hiyerarşik karşıtlıkları yapısöküme uğratarak, yaygın "insan" tasarımını sarsmaya ve insanı, - hayvanlardan yapay zekaya uzanan bir skalada- insan olmayan yaşamla bağlantısında ele almaya çalışır. İnsan sonrası etiğin insan ve insan olmayan ötekiler çokluğuyla bir arada, dünyayla olumlu bir etkileşim kurmakla ilgili olduğunu ileri sürer. Aynı anda hem dünyaya içkin, dünyaya dair güven duyan hem de dünyadaki adaletsizlikleri ve olumsuzlukları eleştirebilen yeni bir tür özne haline gelebilmek için emek vermemiz gerekliliğine ve böyle bir öznenin ancak pratikte gerçekleştirilen eylemde ötekilerle birlikte gerçekleşebileceğine dikkat çeker.^[3,5]

Braidotti'nin de içinde bulunduğu antropoloji, felsefe, eğitim, bilim ve teknoloji, siyaset kuramı ve iletişim alanlarında çalışan bir grup düşünürün yazdıkları Antroposen Manifestosunda, insanın sebep olduğu krizin, ancak insan olmayanları kapsayacak biçimde geliştirilmiş bir etikle ve bu tarz bir etiğe dayanan hikayelerle önlenebileceğine dikkat çekilir. Bu manifestoya göre insanlar, en az kargalar, yarasalar, tilkiler, balıklar kadar yaşam ağının içine doğmuş ve bu ağda gelişmeyi sürdüren canlılardır. Dolayısıyla yaşam ağındaki bağlantıların araştırılması, hikayelerin anlatılması ve bağlantıyı göz önünde bulunduran bir hukukun geliştirilmesi, Antroposen'de yaşamsal çeşitliliği korumak açısından büyük önem taşır. Elbette etiğin, politikanın ve hukukun değişmesi için öncelikle mevcut insan tasarımının değişmesi, yeni bir insan olma hali üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Antroposen'de insan oluşa dair yeni yollar, farklı güzergahlar hayal edilmelidir. İnsan olmayan canlılara, bu canlıların şarkılarına, ritüellerine, danslarına, yaşamlarına, tükenişlerine ve bunlara dair hikayelerin önemine dikkat çeken bu düşünürler insan merkezliği aşmayı amaçlar. Rose Braidotti insan sonrası anlamak için göçebe olmak, geçiş halinde yaşamak bir başka deyişle hiç bir kimliği kalıcıymışcasına sahiplenmemeyi, "bu işte beraberiz" etik formülü çerçevesinde sürecin ilişkisel unsurlarını öne çıkaran yeni materyalist olumlama ve neşe etiğini önerir. Özen ve sorumluluğu temele alan bu etik yaklaşım, eril akıl merkezilikten kurtularak insan ve insan olmayan canlıları bir arada düşünen zoe-merkezci perspektiften bakarak ortak yaşamı, birlikte oluşu göz önünde bulundurur.^[4,5]

Nietzsche 19. yy'da tanrıyı öldürdü, 20. yy.da kuantum fizigi, nörobilim ve evrim insanı merkezdeki konumundan indirerek varlığın tüm veçheleriyle bütünleştirdi. Artık 21. yy. da insanın öldüğünü kabul edip yeni insanın doğuşuna yardımcı olmak zamanı gelmedi mi? Herşeyin hızla değiştiği bir çağda en zor değişen şey zihniyet kalıplarımız olsa da "bizim" yerleşik düşünme alışkanlıklarımızın ötesine geçip kendimiz hakkında farklı düşünmeyi öğrenmemiz gerekiyor sanırım. Neyse ki her zor zamanda olduğu gibi felsefe ve gerçeklerin hikaye anlatıcıları olarak sanat yardımcılarımız olacak bu zor yolda.

Dipnot:

1 Vandana Shiva kabilesi reisi Seattle'dan aktarıyor: Yeryüzü demokrasisi

2 Öztürk Şeyda, İnsan Sonrası, Cogito, Kış 2019

3 Braidotti Rosi, İnsan Sonrası, Pek İnsanca; Bir Posthümanistin Anıları ve Emelleri, Cogito, Kış 2019

4 Çelik, Ezgi Ece,; Yerkürelilerin Ortakyaşamı, Mevcut Ortaklıklar, Yeni Yaşamlar, Cogito, Bahar 2019

5 Çelik, Ezgi Ece,; Antroposen ve Posthuman İnsan Çağı'nda İnsan Sonrası Olmak, Cogito, Kış 2019

(Bu yazı İTO Hekim Forumu Dergisi Mart 2020 sayısında yayınlanmıştır.)